

ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«Բազմավիպ», փետրուար Խոսելով Կիլիկիայի կաթողիկոս ընտրուած Երեցեան եպիսկոպոսի հրաժարականի մասին: Միսթարեան ամսագիրը իրաւացի կերպով շեշտում է ալն հանդամանքը, որ եղացաղնական անձնադոհութիւնն է պակասում մեր եկեղեցական գործիչներին: Ուրիշ կերպ վերաբերուել Երեցեան եպիսկոպոսի հրաժարականին, մեր կարծիքով, անկարելի է: Մեղանից իւրաքանչիւրը լաւ գիտէ թէ Կիլիկիայի կաթողիկոսութեան հարցը վերջին տարիներում որքան ծանր և վտանգաւոր կերպարանք էր ընդունել Քիւրքիայում, սուլթանի կառավարութեան շարուցած դժուարութիւնների և արդեւքների պատճառով: Հազիւ հաղ կարելի եղաւ վերացնել այդ դժուարութիւնների գոնէ մի մասը և ընտրութիւն կատարել, — և ահա Կ. Պոլսի փափկատուն եպիսկոպոսների յատուկ հրաժարականը մէջ տեղ է: Ուրեմն, նորից ընտրութիւն, նորից դժուարութիւններ: Բայց սա նոր բան չէ, որ թիւրքահայ եպիսկոպոսները չեն սիրում հեռանալ Բոսֆորի գեղանկարապետից, դաւադրանք. հարկաւորութիւններն, որոնք ցայց են տալիս թէ ոչ միայն եղացաղնական անձնադոհութիւնն, այլ և հասարակ բարեկեցութիւնն սպասել թիւրքահայ եղբարակապիտաններից: դժուար է — նոյն խմբադրական յօդուածը մատնացուց է անում ալն հանդամանքը որ մեղանում առանձին գրքեր չեն

հրատարակում և մեր զրականութիւնը ամբողջովին ամփոփուել է պարբերական հրատարակութիւնների մէջ: Էջրատարակական գործերնիս բոլորովին երախակական է, մեր մէջ չը կալ լաւաշաղիմութեան իրական սէրն սա ճիշտ է. բայց այդ զանգաղը մենք լսում ենք և ուրիշ աղղերից: Կարծում ենք համաշխարհային իրողութիւն է որ զրական հրապարակի տէրը լրագրական թերթն է դառնում, որ նոյն իսկ ամսագիրը կորցրել է իր նշանակութիւնը: Մենք, ի հարկէ, չենք ասում թէ լաւ է ներկայ մեր զրութիւնը. ո՛չ, մենք ինքներս պատրաստ ենք խոտտովանելու որ մտաւոր խեղճութեան նշան է ալն, որ զիրք չէ տպւում մեղանում: Մի աղղի մտաւոր հարստութեան չափը նրա զրականութիւնն է. իսկ մենք մի առանձին զրական հարստութիւն չենք տեսնում նոյն իսկ մեր մամուլի մէջ: որքան էլ նա կլանած լինի իր մէջ զրական բոլոր ճիւղերը: Հրատարակական գործի բացակայութիւնը մեղանում, ինչպէս նկատում է ամսագիրը, ունի ալն պատճառը, որ զրողը, հեղինակը մեղանում ոչինչ խրախուս և ավակցութիւն չէ դոնում: Ահա թէ ինչն է սպանում մեր զրականութիւնը: Ահա ասում որ եթէ լինէին խրախուս և ավակցութիւն, մեղանում տաղանդների մի մեծ թիւ առաջ կը դար. բայց գոնէ անուրանալի է, որ շատ ու շատ զեղեցիկ

ձգտումներ, բարի դիտատրություններ խեղդում ունենում են այն անմխիթար դրություն մէջ, որ առաջացել է մեր անտարբերութիւնից ու անբարեխղճութիւնից, հալկական երկու յատկութիւններ, որոնց ամենաողորալի զոհերից զըլխաւորը հայ զրականութիւնն է:

Վաղմավէպիձ ալս համարում տպւում է Միքայէլ Նալբանդեանցի համառօտ կենսագրութիւնը պատկերներով: Նախկին համարներում տպւում էին Ստեփաննոս Նաղարեանցի և Բաթիկի կենսագրութիւնները: Մենք հաճութեամբ կարդացինք այդ գրութիւնները, որոնց մէջ արժանապէս մեծարուած են մեր առաջադէմ և ազատամիտ զըրտողները: Այդ վերաբերմունքը պատիւ է բերում Մխիթարեան հայրերի երիտասարդ սերունդներին և միանգամայն մեր սէրն ու համակրանքն է դրաւում դէպի Վենետիկի վանքը: Ցաւսն է, օրինակ, թէ ինչ սաստկութեամբ Նալբանդեանցը յարձակում էր Վենետիկի Մխիթարեանների վրայ, որքան դատապարտում էր նրանց: Նրա այդ յարձակումները այսօր չեն խանգարում որ նոյն այդ Մխիթարեանները յարգանքով խօսեն Նալբանդեանի մասին, խոստովանեն նրա արժանատրութիւնները և մեր զրականութեան մատուցած ծառայութիւնները: Ահա ինչն է մեզ համար զնահատելին և այդ յարգանքը, որ մատուցանում են Մխիթարեանները Նալբանդեանցին, ի հարկէ, չէ ցուց տալիս թէ նրանք միանգամայն ընդունում են որ հանգուցեալ հրապարակխօսի զըրուածները ճիշտ ու անխալ էին: Բայց կալ անշուշտ այն, որ ընդունում է Նալբանդեանցի շատ նկատողութիւնների իրաւացիութիւնը: Այդպէս էլ պէտք է վերաբերուել զրական գործիչներին. մի մարդու արժանատրութիւնը հասկանալու

և յարգելու համար չը պէտք է լինել նեղօրիտ, նախապաշարուած: Բնադատել, ջրել, ցոյց տալ պակասութիւնները կարելի է միշտ և ամեն ժամանակ, բայց ճշմարէլ ընդհանուր արժանատրութիւնը, մեծարել գործիչի նշանակութիւնը, պէտք է նոյնպէս ամեն միջմանակ, անկախ այդ ճշմարտութիւնից: Աջողութիւն ենք ցանկանում Վաղմավէպիձ ալս ուղղութեամբ:

Մենք մինչև այժմ առիթ չունեցանք չիշատակելու Վաղմավէպիձ խմբագրութեան մի այլ համակրելի և ամեն խրախուսանքի արժանի գործը: Դա «Գեղուն» անունով պատկերազարդ թերթն է, որ անցեալ տարուայ նոյեմբեր ամիսից սկսեց հրատարակուել պարբերաբար, երկու ամիսը մի անգամ: Այդ հրատարակութեան երկրորդ համարը, որ նոր լոյս տեսաւ, նոյրում է ամբողջապէս Հ. Ալիշանին: Բաղմաթի գեղեցիկ պատկերներով է նա զարդարուած. կալ մի բանական ընդարձակ լոգում, որ ծանօթացնում է մեզ զրական հակալ գործիչի կեանքի հետ ճատ սրտառու: Եւ հետաքրքրական են Հ. Ալիշանի կեանքի մանրամասնութիւնները, որոնք մինչև մեծ ձեւունս մահը յայտնի չէին մեր ընթերցող հասարակութեան: Բոլոր այժմ կարդան, իմանան թէ ինչ առաքինութիւններ ու հրաշալի հոգի ունէր Ալիշանը, մի մարդ, որ բանաստեղծ էր հոգով, որի խօսքի և գործի մէջ ոչինչ տարբերութիւն չը կար:

Հանդէս Ամառեան, փետրուար: «Հարկ զօրէնս լուծանէ» «հանդէս» խմբագրութիւնը այս տարւանից դուրս եկաւ չորս և ցամաք մասնագիտութեան շրջանից և ընդհանուր զրական հարցերով էլ է զբաղւում: Մասնագիտական ամսագրի մէջ սկսել են առանձին ուշադրութիւն գրուել

Պրակտիկական թղթակցութիւն՝ անունով նամակները, որոնք գրւում են և. Պալից և շափում են օրումը նորութիւններով և զօնում ենք «Հանդէս» այդ նոր քալը: Փետրուարի համարում տպւած «Պրակտիկական թղթակցութիւն» շատ հետաքրքրական է և լուրջ: Նա խօսում է և. Պալի հայ մամուլի մասին. վաղուց պէտք էր այդպիսի պահանջներ ներկայացնել և. Պալի հայ մամուլին նամակագիր Թաթուլ Վանանդանցին մի առ մի ցոյց է տալիս այդ մամուլի պակասութիւնները: և. Պալում հրատարակուող բոլոր հայ լրագիրները իրար նման են: Նորոք չունեն որոշ ուղղութիւն, առօրինակ ընդհանրապէս անգոյն և անհամ են: Լրագրութեան վրայ ծանրացած մի ակտն է աչն շիրար գոյութիւնը, առանց որի չէ անցնում համարեա ոչ մի օր: Եւ իրաւ, աստիճանի ծանր, խեղդող տպաստութիւն է թողնում և. Պալի լրագրութեան այդ սոսկալի ակտը: Լրագիրները լցւում են իրր թէ ինքնուրոյն վէպերով և վէպիկներով: Երբեք ինքնագիր, կարեւր, մեր բարեբեւ՝ անունում ըլլան աչն վէպերն ու վէպիկները, — առում է նամակագիրը — և. չ. պարզապէս սխալներ սկսելու համար՝ օտար լեզուներէ թարգմանում մուրացածով զրչութիւններ: Երբեք անուն, աչն՝ Տիրան կամ Վահան կը հնչէ աչն վիպիկներու հերոսներուն, բայց բարձր գաղղիական են, և իսկոյն թարգմանում ըլլալը կը մատնուի: և. Պալի հայ լրագիրը չունի սկզբունք. Պալ, շահ, շահ, Վահան գեղեցիկ սկզբունք և նպատակ միանգամայն Այս բանին վրայ կը դռնուի ամեն կուսակցական պալքար, ընկերական լառաճարմութիւն, քաղաքական տեսութիւն: Ինչ քոսկալի ապականութիւն: Եւ երբ միանգամայն աչն սկզբունքը, ինչ կա-

լաղ ենք սպասել, բացի մեռելութիւնից: Շատ ճիշտ նկատում է նամակագիրը որ և. Պալում չը կալ քննադատութիւն: Նկնդեցականաց ոմանց զեղծումներն կամ առանց բուն պատճառին տեղեակ ըլլալով՝ իրր զեղծում, որոշմամբ արարքները խճճել: ահա ամենէն աւելի մեծ ու լայնատարած ասպարէզն, որ ի գործ կը գրուի քննադատութիւն ըստածը: Քննադատութեան պակասութիւնից է և աչն, որ և. Պալի բոլոր լրագիրները բռնական պատերազմի ընթացքում միմիայն անզկիացիներին զովել արիւսաբանել զիտն: Մի բռն քաջ ժողովրդի հերոսական ջանքերը համարեա ոչ մի նշանակութիւն չունեցան նրանց համար: Անզկիան միմ է, փառաւոր է, առաջադէմ է, ուրեմն արդարն էլ նա է բռնական պատերազմում: Անկողք է առել որ քննադատութեան աչն բացակայութիւնն է և ևրեւում և հասարակական հարցերի մէջ: Սա մեռելութիւն է: Եւ նամակագիրը վերջացնում է իր տեսութիւնը հետեւեալ խօսքերով. «Երբեք զար օր մը, որ արմատաւոր, որոշ ուղղութեան հետեւող, քննադատ, անշահասէր, սկզբունք ունեցող և հանդուրժող զրադէտներու և քաղաքադէտներու խմբակներ լառնէին և ազատ շունչ առնելով, ազատ շունչ ազգէին ընթերցող հասարակութեան: Աչն առնն միայն պիտի կանգնէր հայ լրագրութիւնն իր բարձրութեան վրայ»: Յանկումում ենք որ շուտ գալ աչն օրը մանկանում ենք նոյնպէս որ «Հանդէս Ամսօրեան» աչպիսի հարցերով որքան կարելի է շատ և լաճախ զրադուի:

«Քաճառեք», յունուար: Պարիզում հրատարակուող աչն մասնագիտական հանդէսը, որ առաջ լոյս էր տեսնում տարին չորս անգամ,

այս տարուանից ստիպուած եղաւ ամառադիր դառնալ և իր ծրագրի մէջ մտցնել նաև «ազգային, դրական և գիտական» բաժինը։ Ասում ենք ստիպուած եղաւ։ Այդ խոստովանում է խմբագրութիւնը։ Նա ասում է որ մի պարբերական հրատարակութիւն «միայն փառաբան, պղատոնական համակրութիւններով չապրիր, այլ վճարող բաժանորդ հարկաւոր է, դրամ պէտք է»։ Իսկ «Բանասէրի» ընթերցողները ցանկութիւն են լայտնել, որ բացի բանասիրական լոգոտածներից լինեն և դրական լոգոտածները։ Ահա բաժանորդների այդ ցանկութիւնից ձեռնուած՝ պ. Բասմաճեան կերպարանափոխել է իր հրատարակութիւնը։ Մենք իրաւացի ենք զրուտում նրա այդ քայլը։ Երբ զուտ մասնագիտական հրատարակութիւնը մեղանում է կարողանում ապրել բաժանորդների աջակցութեամբ, ինչ է մնում անել, եթէ ոչ վերածել նրան գրական մի հանգէսի, որ ընդհանուր ընտրութիւն կրելով, կարող է գրաւել բաժանորդների աւելի մեծ թիւ։ Ամբողջ հարցը այն է, թէ պ. Բասմաճեան ինչպէս կը կարողանայ զոհացնել իր բաժանորդներին։ Այդ հարցը լուծելու համար մենք «Բանասէրի» առաջին համակում շատ քիչ նիւթ ենք գտնում։ Ամառադրի փոքրիկ գիրքը, թուում է, շատ բան թող տալ է կարող։ Սպասենք թէ ինչ կը բերեն հետեւում համարները։ Առ այժմ նկատենք, որ առաջին համարում տպուած են Գամառ-Պաթիպալի արձանի բացման երկու տեսարանները, որոնք շատ զոհացուցիչ տպաւորութիւն են թողնում։

«Համալսարան», լուծարու
վեհալուստ Կաթողիկոսը այս ամառադրի խմբագրութեան ուղարկել է օրհնութեան կոնգակ, որ տպուած է առաջին երեսում, ոսկեզօծ տա-

ռերով։ Երեւի այս պատճառով է, որ նորն համարում «Հայ կղերը և գիտութիւնը» վերնագրով մի ներդրական լոգոտած է տպուած, որի մէջ ասուած է, որ իբր թէ հայ կղերը արեւմտեան կղերականութեան նման է, որ հայ կղերը գիտութեան պաշտպան է եալլն։ Տեսէք թէ հայ կղերը ինչ ահագին բաներ է արել, «Հայ կղերը գրեթէ միշտ շարունակած է իր նախնի հայերուն ուղղութեամբ, այնքան նուիրումով և այնքան խղճատրէն։ Յեղը անկումէ պահպանելու ամենէ խնամուտ հողը զինքը կենդանացուց ու իր հողերը միխթարանքներուն հետ՝ ներշնչել անոր՝ գոյութեան անհրաժեշտ գիտակցութիւն մը։ Հայուն ապրած միջավայրը երբեք լառաջագիտութեան արշալոյս մը չէր խոստանար. սակայն և այնպէս ԺԹ. զարուն վերջին կէսին մասնաւոր ամենէ լայն շփումը ունեցաւ ան եւրոպական քաղաքակրթութեան հետ։ Զարուտ ապացուց մը կարելի է նկատել այս՝ իր ընդգրկած կրօնքին անկախ և թույլատրող ողիւնու ճատ խղճով գաւառութիւններ են սրանք, լոկ մի շողոքորթութեամբ խմբագրութեան երեւակալութիւն, որի գէմ բողբոջում է ինքը, պատմութիւնը։ Անհատների մասին չենք խօսում, բայց հայ կղերականութիւնը ընդհանրապէս եղել է նոր մտքերի, նոր ուղղութիւնների անհաշտ թշնամի։ Եւրոպական քաղաքակրթութեան հետ լայն շփումն ունեցողը հայ երիտասարդութիւնն է եղել և այդ շփումը կատարուել է հակառակ կղերականութեան ցանկութեան և կամքի։ Լաւ կը լինի, որ «Համալսարանը», զէթ իր վերնագրիւ արդարացնելու համար, թերթէ Խաչատուր Աբովեանի, Ստեփան Ոսկանի, Ստեփաննոս Նազարեանցի պատմութիւնը, այնտեղ նա կը տեսնէր գիտութիւնը ապանեւած նովն հայ կղերականու-

Քեան ձեռքովի Մէկը, երկուսը կարող են լաւ լինել, բայց այդպէս հիւսցմունքով խօսել ամբողջ կատարելի մասին առնուազն ծիծաղելի է:

«Ահա ինչ», զեկտեմբեր. Այս հալ աւանդորի մասին, դժբախտաբար, շատ բան չենք կարող տեսլ: Մենք որոնում ենք նրա մէջ «ազգային, դրական» և զեղարուեստական» մի ամսագրին վայել լոգոսածներ. բայց շատ անշան բան ե՛ք գտնում: Պ. Զօղանեանը շարունակում է իր պոլեմիկան իր «թշնամիների» դէմ, իսկ այդ պոլիմիկան հասարակական և դրական հետաքրքրութիւն չունի և մենք չենք կարող նրա վրայ ուշադրութիւն դարձնել: Յանկայի կը լինէր տեսնել ամսագիրը մի դրական օրգանի բարձրութեան վրայ: Նշանաւոր է, օր. պ. Զօղանեան հարկ է համարել, եթէ կարելի է տեսլ, թարգմանել Րաֆիկի «Խաղ-Ֆուշ» արեւմտեան բարբոսութիւնը: Որովհետեւ հայերը, երեւի, այն դրութեան են հասել որ ալ ևս միմեանց չեն հասկանում. մեր բարբառը պոլսեցիների համար չինարէն է, երեւի,

և հարկաւոր է որ մեզ հասկանալու համար լինի թարգմանիչ միջնորդ: Այս է դուրս գալիս «Անահիտի» այդ թարգմանութիւնից: Խոստովանում ենք, մենք չէինք սպասում մեր արեւմտեան եղբայրակիցներից այդպիսի վերաբերմունք: Առնուազն մի ամօթալի հանգամանք է դա: Մենք կարդում ենք պոլսեցի գրողների գործերը և հասկանում ենք շատ լաւ. իսկ պոլսեցիները, Հաստաւորած ենք որ նրանք էլ մեզ լաւ կը հասկանան, եթէ կամենան: Ո՛վ զլաւ. գուցէ ռուսահայերն էլ դադարէին հասկանալ թիւրքահայերին, եթէ մեզ մօտ էլ լինէին մարդիկ, որոնք հարկաւոր համարէին թարգմանել պոլսեցիների գրուածքները: Բայց մեղանում այդպիսի թարգմանութեան միտքն անգամ վայրենի մի բան է համարում Մենք պարտաւոր ենք միմեանց հասկանալ. երկու բարբառներն էլ—արեւելեան և արեւմտեան—հայերէն լեզու են և նրանք պիտի իրար լարդեն, իրար մօտենան և ոչ թէ չինական պատերով անջատուեն միմեանցից...